

SAVOIR-VIVRE®

IMPERIAL

Creat cu pasiune și savoir-faire. Un volum Baroque Books & Arts®.

JUDITH HERRIN

ÎMPĂRĂTESE
ÎN PURPURĂ

PE TRONUL BIZANȚULUI MEDIEVAL

traducere din limba engleză de
MIHAI MOROIU

Colecție coordonată de Dana MOROIU

Judith Herrin
WOMEN IN PURPLE
© 2001 by Judith Herrin

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher.

© Baroque Books & Arts®, 2022

Imaginea copertei: © Profimedia / akg-images, mozaic – Teodora (508–548),
împărăteasa bizantină din ultima dinastie a Macedoniei.

Basilica di San Vitale, Ravenna, Italia

Concepție grafică © Baroque Books & Arts®

Redactor: Aida Teodorescu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

HERRIN, JUDITH

Împărăteasa în purpură / Judith Herrin;

trad. din lb. engleză de Mihai Moroiu. - Baroque Books & Arts, 2022

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-8977-96-6

I. Moroiu, Mihai (trad.)

94

Tiparul executat de Monitorul Oficial R.A.

Niciun fragment din această lucrare și nicio componentă grafică nu pot fi reproduse fără acordul scris al deținătorului de copyright, conform Legii Dreptului de Autor.

*Pentru Eleanor,
cea mai bună dintre mame*

MULȚUMIRI

Vreau să încep cu mulțumirile adresate celor care m-au susținut cel mai mult în perioada cât am scris *Împărăteșele în purpură*: lui Portia, Tamara, Anthony, la fel și lui Eleanor, pentru interesul și pasiunea lor față de istorie, care m-au inspirat și pe mine. Față de ele îmi exprim o profundă apreciere pentru anii îndelungați în care m-au susținut în cele mai diverse forme, pentru „distragerile” lor subversive și nu în ultimul rând pentru toleranță.

Colegii de la King’s College din Londra mi-au acordat un ajutor substanțial sub forma unui semestru de concediu sabatic, prelungit printr-o bursă acordată de Comitetul de cercetări în arte și științe umaniste al Academiei Britanice – în total șapte luni. La această asistență materială s-a adăugat și invitația Programului de studii elene al Facultății de Istorie a Universității Princeton de a petrece acolo șase săptămâni, în primăvara anului 1999. Stimulul aceluia mediu atât de efervescent și resursele puse la dispoziție de Biblioteca Firestone au contribuit în mod semnificativ la elaborarea primei jumătăți a cărții. Iar pentru ajutorul în numeroase prilejuri țin să le mulțumesc în mod deosebit lui Dimitri Gondicas, Phil Nord, Claire Myonas și Judith Hansen.

Toți colegii de la King’s College m-au încurajat prin comentariile critice și trimiteri utile. În lunile următoare, am prezentat

versiuni diferite ale capitolului despre Irina și multe alte idei în fața unui public divers. De mai multe ori, întrebările și îndoielile exprimate de necunoscuți m-au obligat să regândesc ceea ce pregătisem. Le sunt recunoscătoare tuturor, de vreme ce dezacordurile de atunci m-au salvat fără îndoială de unele erori, evitând câteva interpretări forțate ale unor pasaje ambigue din surse.

Prin urmare, sunt extrem de bucuroasă că am ocazia de a le mulțumi următorilor prieteni și colegi care m-au invitat să vorbesc, de multe ori în locuri încântătoare, iar ospitalitatea și generozitatea lor au contribuit la ameliorarea cărții, din multe puncte de vedere: Costas Constantinides de la Universitatea din Ioannina; Dionysia Missiou, Tesalonic; David Blackman, director al Școlii Britanice din Atena; Kari Børresen și Consiliul Cercetării din Norvegia, pentru sesiuni din proiectul „Modele de gen în perioada de formare a creștinismului și a islamului” desfășurat la Oslo, Roma și Florența; John Matthews și Departamentul de studii clasice de la Yale University; Claudia Rapp și Facultatea de Istorie de la Universitatea din California, Los Angeles, și seminarul de greacă bizantină și modernă de la King’s College, Londra. În etapele finale, două invitații mi-au permis să vizitez Parisul și Münchenul, unde studiasem în anii 1970. Întoarcerea mea la College de France și la Institut für Byzantinistik und Neugriechische Philologie a fost însoțită de neliniști, dar mi-a trezit și amintiri vii ale seminarelor conduse de profesorii Paul Lemerle și Hans-Georg Beck. Îmi face o plăcere deosebită să mărturisesc ceea ce datorez acestor centre excepționale de studii bizantine conduse de călăuzitori eminenți, fiindu-le cu atât mai recunoscătoare celor ce i-au urmat. În iulie 1999, profesorul Armin Hohlweg mi-a făcut posibilă călătoria la München și țin să îi mulțumesc și lui Franz Tinnefeld pentru ajutorul lui logistic, la fel și pentru seara minunată de la Pasing. În noiembrie 2000, profesorul Gilbert Dagron mi-a oferit o săptămână cât se poate de agreabilă la Paris, unde am avut o călătorie memorabilă grație condițiilor puse la dispoziție de College de France și ospitalității sale generoase.

În afară de asta, critici anonimi, studenți și colegi de la Princeton și Londra au discutat cu mine aspecte mai dificile în cea mai pozitivă și mai utilă manieră. A fost un privilegiu să lucrez *Împărăteșele în purpură* în această aleasă companie, sub intensa provocare a întrebărilor lor. A fost cât pe ce, în mai multe rânduri, să pierd manuscrisul, dar m-au salvat experții în computer ai KCL, Wendy Pank și Harold Short. Am fost sprijinită de mulți bibliotecari și de personalul de la British Library și biblioteca de la Warburg Institute, Universitatea din Londra, a cărei amabilitate este pe drept cuvânt considerată proverbială. Colegii din consiliul editorial de la *Past and Present* au avut o influență hotărâtoare în ce privește articolul meu „Imperialul feminin de la curtea Bizanțului” și le mulțumesc pentru permisiunea de a reproduce unele dintre raționamentele de acolo.

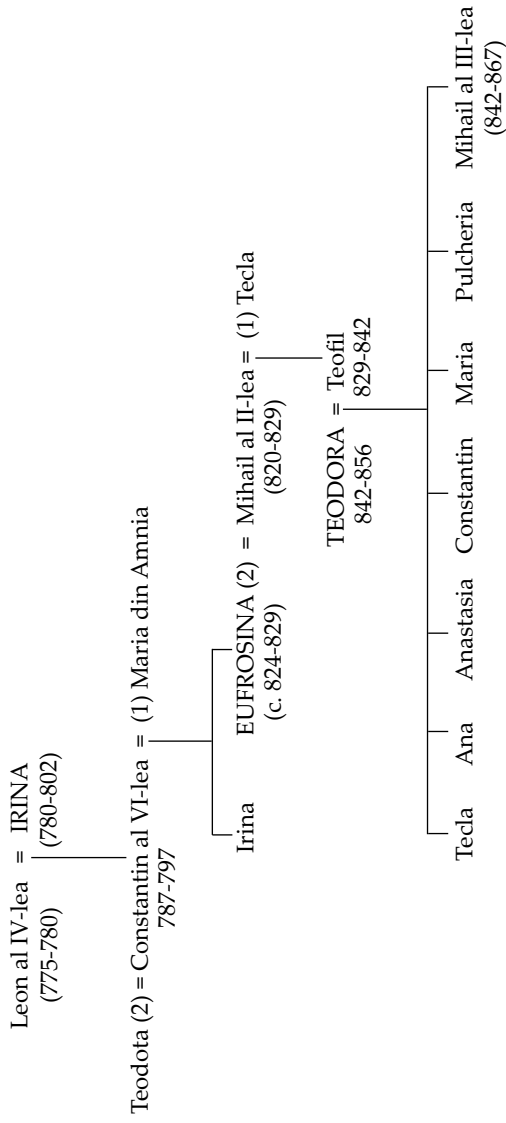
Atunci când publicațiile nu erau disponibile în Marea Britanie, au intervenit colegii din străinătate: Ralph-Johannes Lilie mi-a pus la dispoziție cu amabilitate un șpalt dinaintea publicării volumei din *Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit*; Christine Angelidi, Jeffrey M. Featherstone, Thalia Gouma-Peterson, Manuela Marin, Cecile Morrisson, Jinty Nelson, Charlotte Roueche și Maria Vassilaki m-au ținut la curent cu rezultatele cercetărilor lor. Pentru referințele bibliografice și ajutorul practic țin să le mulțumesc lui Scarlett Freund, Celia Chazelle, Anna Kartsonis, Claudia Rapp, Teo Ruiz, Margaret Trenchard-Smith și Mona Zaki. Pentru asistența în privința ilustrațiilor le sunt recunoscătoare lui Charalambos Bakirtis, Christ Entwistle, Helen Evans, Eurydice Georgantelli și Andrew Burnett.

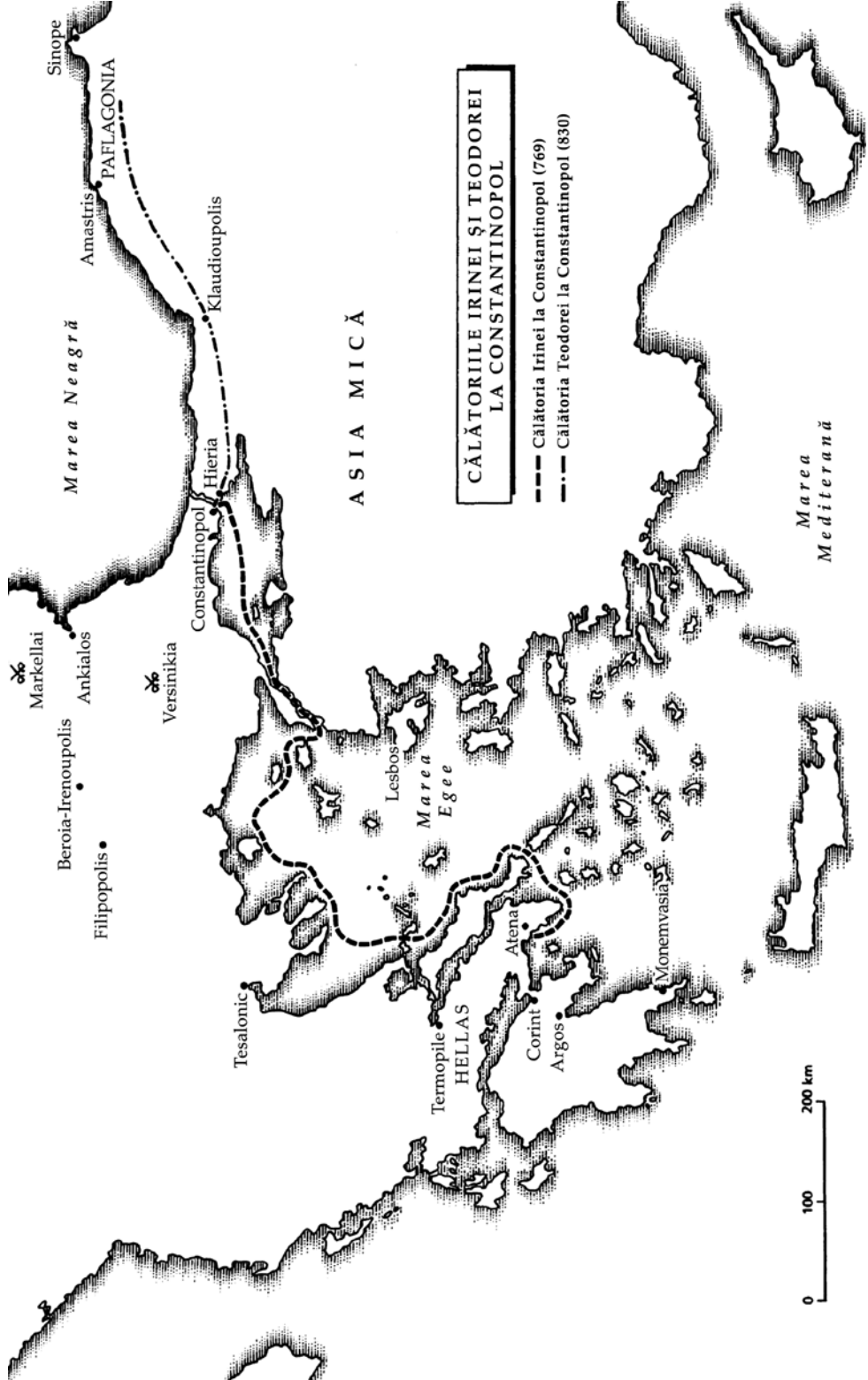
Un ajutor valoros am primit din partea prietenilor mei care au citit întregul manuscris, iar comentariile făcute de Anthony Barnett, Tamara Barnett-Herrin, Hugh Brody și Eleanor Herrin au desăvârșit numeroasele revizii. Întrebările stimulatoare puse de Anthony de-a lungul acestor ani m-au obligat să examinez implicațiile mai largi ale fiecărui raționament specific și îi mulțumesc în mod deosebit pentru stăruința și generozitatea lui. Toate erorile rămase în text îmi aparțin doar mie. De-a lungul întregii

elaborări a lucrării, agenta mea, Georgina Capel, și editorul Anthony Cheetham mi-au asigurat fără rezerve sprijinul și încurajările lor. Vreau să îi mai mulțumesc editorului meu de la Weidenfeld & Nicolson, Benjamin Buchan, și lui Jane Birkett, pentru redactarea competentă.

Judith Herrin, martie 2001

Familia: genealogia a trei dintre împărăteșele în purpură

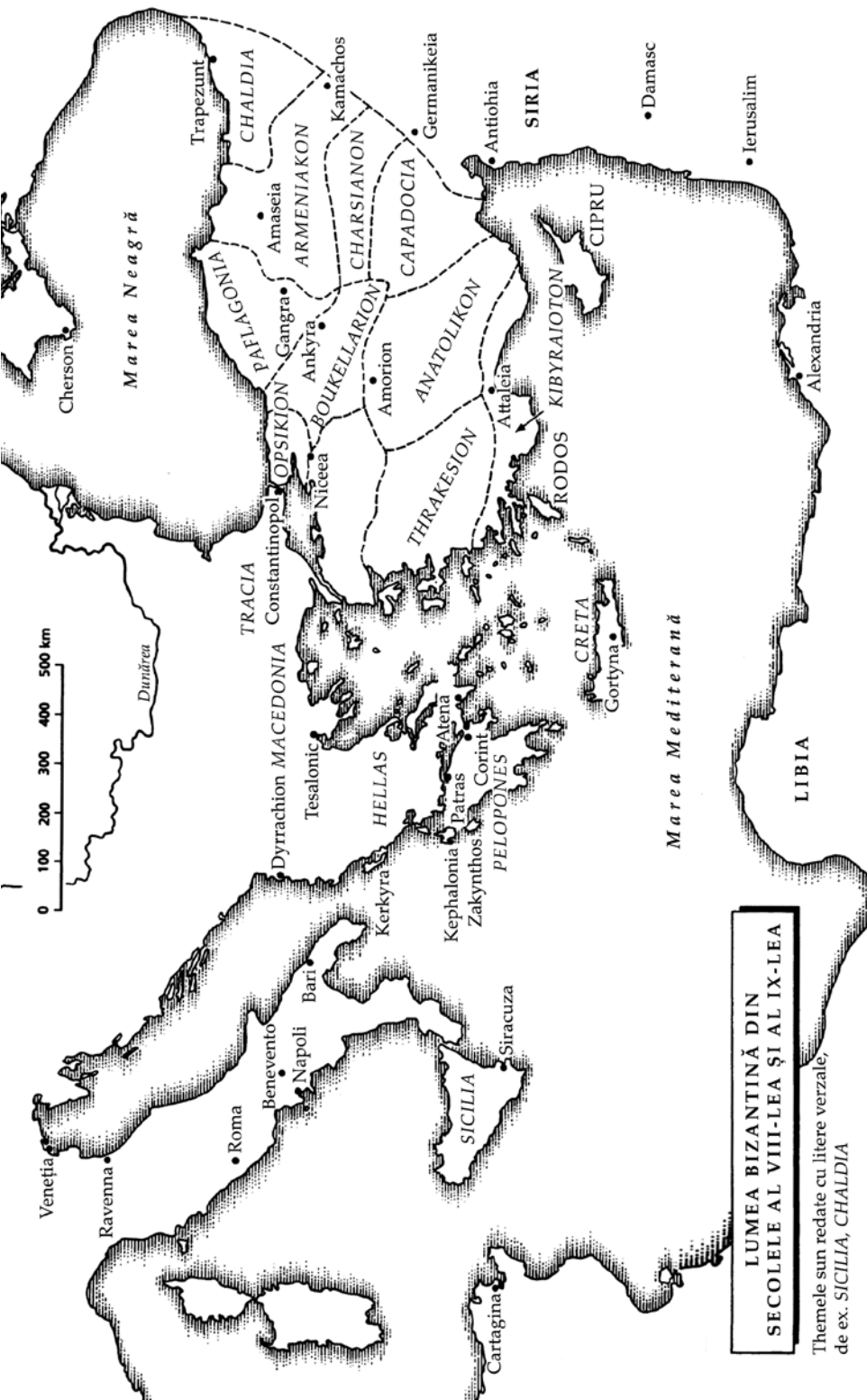
CĂLĂTORIILE IRINEI ȘI TEODOREI LA CONSTANTINOPOL

- Călătoria Irinei la Constantinopol (769)
- Călătoria Teodorei la Constantinopol (830)

ASIA MICĂ

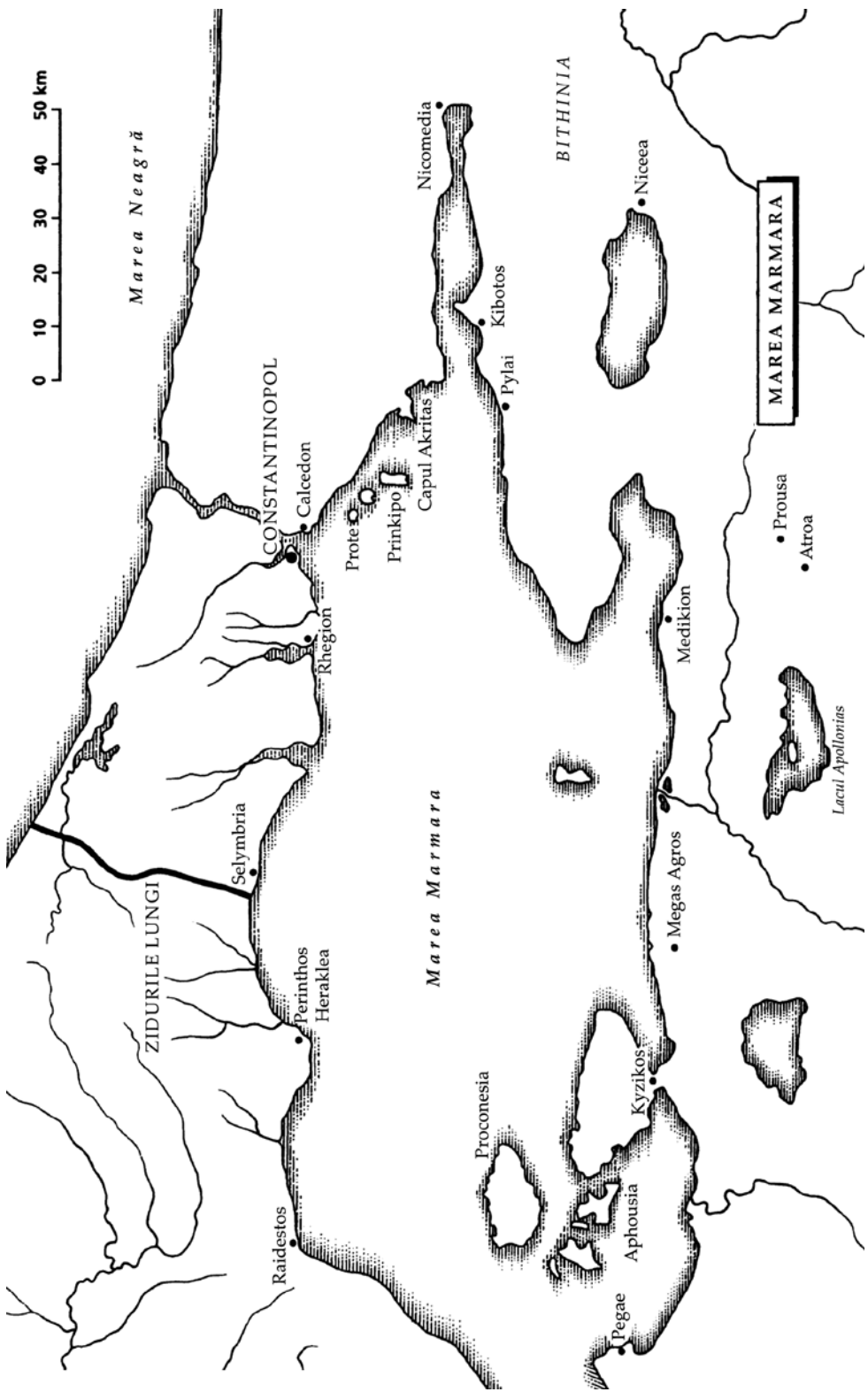
Marea Mediterană

0 100 200 km

LUMEA BIZANTINĂ DIN SECOLELE AL VIII-LEA ȘI AL IX-LEA

Themele sunt redată cu litere verzile, de ex. SICILIA, CHALDIA

0 10 20 30 40 50 km

Marea Neagră

ZIDURILE LUNGI

CONSTANTINOPOL

Calcedon

Rhégion

Selymbria

Perinthos

Heraklea

Raidesstos

Prote

Prinkipo

Capul Akritas

Nicomedia

Pylai

Kibotos

Marea Marmara

BITHYNIA

Pegae

Aphousia

Kyzikos

Megas Agros

Mediktion

Niceea

MAREA MARMARA

Prousa

Atroa

Lacul Apollonias

INTRODUCERE

Spre finalul secolului al VIII-lea, în anul 787 d. Hr., reprezentanți ai întregii lumi creștine au fost convocați în cetatea Niceea, astăzi orașul Iznik din nord-vestul Turciei. Scopul lor era să pună capăt iconoclasmului, distrugerii icoanelor, redându-le acestor imagini sfinte rolul lor îndreptățit ca loc de rugăciune din Biserică. În total 365 de episcopi, printre care și doi nunții papali și reprezentanți ai celorlalte mari patriarhii de la Alexandria, Antiohia și Ierusalim, și 132 de călugări au luat parte la al Șaptelea Sinod Ecumenic. După mai multe sesiuni, toți participanții au fost transportați cale de 75 de kilometri pe uscat și peste Bosfor până la Constantinopol, pentru ca împărații bizantini să poată asista la încheierea triumfală a sinodului. Reuniunea a avut loc în palatul imperial numit Magnaura, la 14 noiembrie 787. Potrivit documentelor sinodului:

Patriarhul a luat *Simbolul credinței* și, împreună cu întregul sinod, i-a rugat pe împărați să îl pecetluiască cu sfințele lor semnături. Cu adevărat strălucita și evlavioasa împărăteasă l-a luat și l-a semnat, apoi l-a dat fiului și coîmpăratului ei, care la rândul său l-a semnat și el...

Împărăteasa era Irina, care domnea de șapte ani în numele fiului ei minor.

Iar toți episcopii i-au aclamat la unison pe împărați în acest fel: „Mulți ani împăraților Constantin și Irina, mama sa! Mulți ani împăraților ortodocși, mulți ani împăraților victorioși, mulți ani împăraților făcători de pace! Noului Constantin și Elenei celei noi fie pomenirea lor veșnică! O, Doamne, păzește imperiul lor! Hărăzește-le o viață senină! Ajută cârmuirea lor! O, Dumnezeu din Ceruri, păzește-i pe cei (care guvernează) pe pământ!“ Apoi împărații au rânduit ca textele Părinților citite și semnate la cea de-a patra întâlnire de la Niceea să fie făcute cunoscute... Și astfel sinodul și-a încheiat lucrările.

Aceste aclamații îi compară pe împărăteasa văduvă și pe fiul ei de 16 ani cu Constantin I, primul împărat roman care a îmbrățișat creștinismul, și cu mama sa, Elena, care la începutul secolului al IV-lea a descoperit Adevărata Cruce, pe care fusese răstignit Iisus. Noul Constantin și noua Elena din secolul al VIII-lea sunt asemuiți cu sfinții Bisericii Ortodoxe prăznuiți anual pe 21 mai. La fel cum Constantin I prezidase Primul Sinod Ecumenic din 325, desfășurat tot la Niceea, Irina a preluat conducerea acestei ultime sesiuni, pentru a sublinia rolul ei conducător în restabilirea valorii icoanelor. Dar ea era femeie. Intrase în familia imperială prin căsătorie și adoptase statutul de conducător bărbat în perioada în care fiul ei era minor, iar mai târziu avea să-și asume controlul unic asupra imperiului, după ce el a ajuns la vârsta majoratului și a încercat să conducă pe cont propriu.

După eforturi care au durat 28 de ani, Irina nu a reușit să repună în drepturi cultul icoanelor. În schimb nepoata ei, Eufrosina, avea să joace un rol esențial când fiul ei vitreg, Teofil, urma să se căsătorească, la vârsta de 16 ani.

Și-a îndeplinit rolul matern de a-l ajuta să-și aleagă o consoartă. Dintre cele șapte candidate, Teofil a ales-o pe Teodora și, „de față cu întregul senat, i-a dăruit un inel de aur care marca logodna imperială. Imediat după aceea, doamnele de onoare ale împărătesei Eufrosina... au luat-o și s-au ocupat de ea cu toată cuviința, eticheta și respectul cuvenite. Douăzeci și două de zile mai târziu, Teodora a fost încoronată împreună cu împăratul Teofil... în preasfânta și străvechea biserică a Sfântului Ștefan, întâiul-mucenic, din Daphne.“

După doisprezece ani, în 842, Teofil a murit la vârsta de 29 de ani, lăsând în urmă pe Teodora cu fiul lor Mihail, în vârstă de doi ani. Împărăteasa a hotărât să-i apere dreptul la moștenirea tronului tatălui său. Supusă criticilor de ascetul Simeon, care fusese persecutat de Teofil, Teodora i-a răspuns: „De vreme ce ai tras această concluzie, stai departe de mine. Pentru că așa cum mi-a transmis și am învățat de la soțul meu, voi domni cu brațul ferm. Vei vedea.“ Și, un an mai târziu, avea să restabilească venerarea icoanelor. Teodora este preamărită ca sfântă pentru această faptă, comemorată drept „Triumful Ortodoxiei“. În acest fel, nora nepoatei Irinei a repus în drepturile lor depline imaginile religioase ale Bizanțului. A menținut și controlul asupra puterii imperiale în următorii doisprezece ani, până când fiul ei Mihail a ajuns la vârsta la care să conducă în nume propriu.

Aceste trei văduve au exercitat puterea imperială și au schimbat cursul istoriei imperiului în manieră intenționată, deliberată și coerentă. Irina, Eufrosina și Teodora au deținut autoritatea și influența la Bizanț în ultimul sfert al secolului al VIII-lea și în prima jumătate a celui de-al IX-lea, ca soții de împărați: Leon al IV-lea (775-780), Mihail al II-lea (820-829) și Teofil (829-842). Nu este vorba de susținerea personală a cultului icoanelor. Mai întâi Irina și apoi, categoric, Teodora au revenit la venerarea icoanelor după

două perioade de distrugere oficială la care au fost supuse. Eufrosina a jucat și ea un rol esențial, stabilind legătura dintre celelalte două împărătese. Contribuția ei cea mai semnificativă constă în transmiterea recunoașterii îndatoririlor funcției imperiale și susținerea răspunderilor dinastice în condiții vitrege. În calitate de nepoată a unei strălucite împărătese și de soacră eficientă a alteia, Eufrosina a făcut dovada unei continuități fără egal a puterii la feminin. Rolul ei de intermediere dintre două conducătoare iconodule cât se poate de bine cunoscute este cu atât mai semnificativ, cu cât a reușit să rămână ascuns aproape în întregime. Sursele contemporane ei nu i-au recunoscut importanța și s-a bucurat doar rareori de atenție în analiza istorică.

Cooptarea prin căsătorie în dinastia conducătoare le-a asigurat acestor femei o legătură specială cu autoritatea omniprezentă a domnitorului bizantin, în primă instanță prin intermediul soților lor, iar mai târziu prin fiii pe care i-au avut. Ca văduve, au continuat să poarte purpura imperială și au găsit și modalități suplimentare să influențeze cursul evenimentelor. Nu erau singure, primeau ajutor din partea bărbaților în eforturile lor. Ele au reușit cu adevărat să restaureze o ordine profund patriarhală și s-au dovedit păstrătoarele ei cele mai autentice. Dar realizarea lor comună s-a bazat pe folosirea cu agerime a resurselor imperiale, a aptitudinilor politice și a angajamentului ferm în vederea conservării rolului icoanelor creștine. Din câte se pare, nu există vreun alt exemplu asemănător: trei generații de împărătese care s-au pus în fruntea unei mișcări care, datorită lor, a căpătat o identitate deplină și a reușit pe deplin, deși șansele lor erau minime.

Bizanțul a devenit faimos și datorită împărăteselor lui. Lumea clasică a adus la lumină puține conducătoare de talia lor, cu excepția Cleopatrei și Agrippinei; lumea islamică, niciuna. Sub Camilla și Boudicca, vechii volsci și britoni

(britani) au triumfat asupra forțelor romane, făcând o impresie plină de culoare, dar fără rezultate palpabile. Mai târziu, întâlnim regine influente de-a lungul întregii istorii medievale de multe ori înfățișate într-o manieră inspirată de ceea ce se știa despre bizantini. În perioada modernă timpurie, au existat personalități excepționale, așa ca Elisabeta I. Însă în Bizanțul medieval, de la Elena, din secolul al IV-lea, și până la Zoe, care în secolul al XI-lea a înălțat patru bărbați la demnitatea imperială, fără a o trece cu vederea pe animatoarea de circ care l-a sedus pe împăratul Iustinian în secolul al VI-lea, istoria imperială abundă de împărătese care strălucesc în paginile ei. La rândul lor, cele trei împărătese din secolele al VIII-lea și al IX-lea și-au găsit un model în poveștile referitoare la cele din Antichitatea târzie.

Cea mai cunoscută dintre aceste povești este probabil a Teodorei, care a devenit soția lui Iustinian și și-a asumat importantul rol de a-l opri pe împărat să abandoneze capitala imperială, Constantinopol, în timpul revoltelor din 532. În vreme ce hoardele de rebeli adunate pe Hipodrom scandau sloganul „Victorie!“ (*Nika! Nika!*), Consiliul de război din palat dezbătea cum să reacționeze auzind amenințările la adresa autorității împăratului din imediata lor apropiere. Împărăteasa a luat atitudine împotriva propunerii de a se refugia din calea lor: „Fie-mi dat să nu mă despart vreodată de această purpură și să nu trăiesc ziua în care cei ce îmi ies în drum să nu mi se adreseze prin «Stăpână» (*despoina*)... Dar dacă dorința ta, o, Împărate, este aceea de a te face scăpat, nu-i nicio greutate. Căci avem mulți bani, iar marea este aproape, uite navele... Cât despre mine, sunt de acord cu o străveche vorbă care spune că rangul monarhic este cel mai potrivit giulgiu.“ După această declarație, Iustinian a hotărât să rămână și le-a ordonat generalilor săi să înăbușe răscoala cu extremă asprime. Această Teodora era recunoscută și ca susținătoare

hotărâtă a unor anume politici, o femeie cu convingeri ferme, care se folosea de resursele oferite de rangul ei imperial pentru a-și atinge scopurile, o personalitate puternică ce nu se ferea să-și impună punctul de vedere. Este cât se poate de limpede că pretențiile ei imperiale erau lipsite de orice bază: înainte ca Iustinian să modifice legea ca să-i poată deveni soție, își câștigase existența ca acтріță de pantomimă și dansatoare, executând cele mai populare numere de varieteu de la circ. Și chiar a fost acuzată de unii autori din secolul al VI-lea de prostituție ordinară.

Cu toate acestea, imaginea ei imperială apare într-unul dintre cele mai celebre mozaicuri bizantine. În Biserica San Vitale din Ravenna, terminată în 547, ea este înfățișată purtând veșmântul oficial al rangului său, ținând un potir pe care îl dăruia bisericii, episcopului și sfântului care o patronau, însoțită de doamnele de la curte purtând mantii strălucitoare de mătase și încălțări elegante. Aveau creștetul acoperit, în stilul caracteristic acelor vremuri, dar, strict vorbind, ele nu purtau văl. Față în față cu mozaicul Teodorei se află reprezentarea lui Iustinian și a curtenilor și oștenilor lui, împreună cu episcopul care s-a îngrijit de desăvârșirea acestor portrete imperiale. Ele nu reprezintă doar imaginea strălucitoare a cuplului conducător, care nu a ajuns niciodată la Ravenna, ci ilustrează puterea împăratului și a împărătesei din îndepărtatul Constantinopol, așa cum era resimțită până în nordul Italiei. Indiferent dacă erau portrete aprobate oficial ori simple idei-stereotip despre cum trebuie să fie înfățișată o pereche imperială, combinația de purpură, aur și giuvaere invocă măreția veșmintelor oficiale așa cum era înțeleasă în secolul al VI-lea.

Din această imagine, ca și din altele mai formale reprezentând împărătese, știm că în secolele al VIII-lea și al IX-lea ele purtau în continuare aceleași însemne regale, inclusiv coroane spectaculoase cu pandantive din perle mari, și

țineau în mână globul și sceptrul funcției. Costumele înaltului rang erau compuse din multe straturi de veșminte de mătase, brodate cu fir de aur și argint și împodobite cu numeroase pietre prețioase. Predomina nuanța de purpură, iar în ce o privește pe Teodora, tivul mantiei ei purpurii avea brodată imaginea celor trei Magi aducând daruri cu prilejul Nașterii lui Hristos. Ca soție a împăratului, împărăteasa era „înveșmântată în purpură“, culoare legată prin tradiție de acest înalt rang. Cum obținerea vopselei de purpură presupunea un proces extrem de laborios de extragere a pigmentului dintr-o specie de crustacee minuscule, costurile ei erau foarte ridicate. Vopselele de rând, din indigo și roibă, erau folosite pentru obținerea unor imitații, în schimb purpura rămânea apanajul exclusiv al familiei imperiale. Mătăsurile colorate cu purpură de murex reprezentau costumația oficială purtată cu prilejul ceremoniilor. Porfirul, piatra de aceeași nuanță, era folosită pentru sculptarea busturilor și sarcofagelor imperiale. Secole la rând, și împărații romani au apelat la metode asemănătoare pentru a marca demnitatea suveranului și a soartei sale, pentru a-l asocia pe conducător cu soarele. La Bizanț, aceste veșminte exclusive, împreună cu încălțările roșii, un alt privilegiu al cuplului imperial, aveau menirea de a spori acea strălucire, fapt deseori comentat de vizitatorii curții imperiale. Cu prilejuri oficiale, când anumite culori, însoțite de aur, argint și pietre prețioase marcau statutul fiecărui curtean, se putea întâmpla ca strălucirea împărătesei să o depășească pe cea a partenerului ei.

Dar în ciuda acestor apariții imperiale, adesea se dovedește dificil de evaluat contribuția specifică a Irinei, a Eufrosinei și a Teodorei la evoluțiile politice ale acelor vremuri. Intervenția soției lui Iustinian în momentul revoltelor *Nika* a rămas un exemplu unic. Chestiunea influenței are o deosebită importanță în ce o privește pe suverane. În virtutea sistemului imperial de guvernare moștenit de

la romani, administratori anonimi erau răspunzători de menținerea sistemului fundamental al guvernării: colectarea impozitelor, plata armatei și acoperirea cheltuielilor curții – excepțional de ridicate. O vastă ierarhie de funcționari civili, recrutați potrivit standardelor de educație ale vremii, ținea evidențele în triplu exemplar, înregistrând orice deficiență sau anomalie. Un sistem birocratic de dimensiuni considerabile, organizat în ministere separate specializate în politică externă, afaceri interne, chestiuni militare și navale și așa mai departe, menținea în stare de funcțiune mecanismul guvernării, indiferent de persoana aflată la putere. Mulți dintre acești funcționari lucrau fie în interiorul palatului, fie în birouri din apropiere, totul fiind concentrat în inima capitalei. Cei trimiși în provincii să asigure funcționarea adecvată a guvernării erau supuși unui sistem de rotație regulată dintr-un loc în altul, pentru a preveni ca ei să-și stabilească o bază de putere regională. Câtă influență putea să exercite un conducător individual, bărbat sau femeie, în cadrul unui sistem de administrație atât de dezvoltat?

Împărații bizantini preluau inițiativa în două aspecte ale guvernării: își comandau trupele în bătălii și îndeplineau anumite roluri în calitate de capi ai Bisericii. Dar au existat întotdeauna și monarhi comozi, așa ca Iustinian, care au recurs la generali abili, ca Belizarie și Narses, pentru îndeplinirea atribuțiilor militare. Prin urmare, suveranele nu erau total dezavantajate în această privință; și ele se puteau folosi de generali de armată care să le conducă trupele în bătălie. Față de Biserică însă, o femeie conducător era în general considerată incapabilă să conducă: femeile nu puteau oficia ca preoți și nici nu li se permitea să pătrundă în altarul unei biserici. Astfel, suveranele au fost nevoite să conceapă metode noi de colaborare cu Patriarhul, care, în calitate de conducător al Bisericii, putea să reacționeze mai mult sau mai puțin favorabil.

Spre exemplu, cine putea da ordin pentru o nouă inițiativă militară? Desigur, asemenea chestiuni erau dezbătute la curtea imperială, uneori și în plenul senatului, iar hotărârile erau luate pe baza consultării cu cei mai experimentați sfetnici. Se ținea seama de informațiile cele mai relevante, adunate de un sistem de spionaj dezvoltat. O bună parte din perioada luată în considerare, strategia bizantină s-a axat mai degrabă pe reacție, decât pe ofensivă. Forțele arabe invadatoare provocau frecvent activități militare imperiale. În aceste condiții, faptul că o femeie aflată la conducere se bizaia pe generali cu experiență nu prezenta o importanță capitală.

În alte sfere de activitate, ca diplomația, reforma administrativă și politica ecleziastică, în cronicile bizantine au rămas consemnate decizii imperiale în cei mai neutri termeni: „Împăratul a trimis o delegație diplomatică la arabi“, spre exemplu. Însă în spatele acestor declarații neutre se poate reconstitui procesul de luare a unor anumite decizii. Suveranul cerea sfatul unui consiliu legat de cele mai bune măsuri de negociere cu califul; trebuia ca ambasadorii să fie aleși (se recurgea atât la specialiști civili, cât și la oameni ai Bisericii), se pregăteau darurile cele mai potrivite, se organiza o escortă militară, se puneau la dispoziție fonduri suficiente pentru a face față oricărei întâmplări neprevăzute de-a lungul călătoriei. În multe dintre aceste etape suveranul putea să intervină – numind un sfetnic de încredere ca negociator deplin, care avea dreptul de a hotărî ca principalul cadou să fie un cupon de mătase, și nu un manuscris, și așa mai departe. De obicei, asemenea detalii nu s-au păstrat în documente; sursele istorice lasă să se înțeleagă că totul se afla sub supravegherea principalilor dregători și a subalternilor lor. Dar e limpede că unii suverani se dovedeau mult mai pricepuți la aceste aspecte ale guvernării decât alții.

Potrivit istoricilor care scriu despre ele, împărătesele erau mai puțin înzestrate să conducă decât împărații. Ca femei, sufereau de slăbiciuni inerente, atât fizice, cât și morale, fiind și lipsite de experiență și de cunoaștere în ale politicii, prin urmare nu puteau avea o influență pozitivă în acest domeniu. În mod normal, se presupune că se bizuiau chiar mai mult decât suveranii bărbați pe sfaturile sfetnicilor de încredere și ale administratorilor versați. În special depindeau în mare măsură de eunucii lor oficiali de la curte, care aveau acces direct la apartamentele doamnelor din palat. Însă când lucrurile mergeau prost, femeile erau blamate mai mult decât s-ar cuveni. Și unii suverani bărbați erau la fel de dependenți de eunucii lor, dar tot femeile au fost victimele unui așa proces de interpretare istorică nedreaptă. Sursele atribuie bărbaților o mult mai mare influență în procesul de guvernare decât femeilor deoarece stereotipurile legate de sex erau foarte răspândite la Bizanț și au rămas evidente în canonul istoric.

În ce privește religia și definirea dreptei credințe, suveranii bărbați erau fie lăudați pentru impunerea ortodoxiei, fie făcuți răspunzători de apărarea cu insistență a unor practici incorecte și a unor convingeri eretice. Faptul se leagă de presupusa lor capacitate de a înțelege teologia sau de a o interpreta greșit. Dar era răspândită părerea că femeile ar fi incapabile să urmărească argumentele teologice complicate, având doar credință oarbă în asistența vizuală a credinței, de felul icoanelor. În acest domeniu, la fel ca în altele, se disting cât se poate de limpede prejudecățile comentatorilor și cronicarilor bărbați. Drept exemplu, iată cum evocă Ignatie Diaconul rolul împărătesei în sinodul din 787: „Irina era o simplă femeie, dar avea atât iubirea lui Dumnezeu, cât și tăria în judecată, dacă este drept să numești femeie pe cea care se arată mai presus chiar decât bărbații prin evlavia priceperii ei; căci ea a fost unealta lui Dumnezeu, în iubirea și mila Lui față de neamul

omenesc.” Dincolo de intenția lui de a face un compliment, presupunerile din spatele înaltelor laude nu sunt câtuși de puțin măgulitoare pentru femei.

Cele trei împărătese studiate în volumul de față s-au distins tocmai prin noile politici inițiate în domeniul practicii religioase. Ele au insistat să fie respins ceea ce se considera a fi o inovație – interzicerea imaginilor sfinte, impusă de bărbați, unii fiindu-le și rude. Prin impunerea renunțării la iconoclasmul oficial și refacerea cultului icoanelor în Biserica răsăriteană, Irina, Eufrosina și Teodora au modificat profund cursul istoriei. În absența lor, arta – și nu numai arta – Bizanțului, a Islamului și a Occidentului ar fi fost diferite, poate chiar radical diferite. Metodele folosite de ele pentru a influența facțiunile de la curte, pentru a persuadea sftnicii și teologii iconoclaști și insistența dovedită par, toate, să reflecte hotărârea lor de a acționa ca factori activi, de a prelua inițiativa și apoi de a-și impune decizia cu toată forța pe care o aveau la dispoziție, ca suverani extrem de puternici. Pentru început însă, istoria reușitei lor trebuie pusă în contextul Bizanțului din secolul al VIII-lea.

CUPRINS

Mulțumiri.....	7
Introducere	17
1. CONSTANTINOPOL ȘI LUMEA BIZANȚULUI	28
Ceremonialul de Curte.....	36
Cel de-al treilea sex.....	39
„Cartea ceremoniilor“	41
Ritualuri publice la Constantinopol.....	43
Patronajul creștin	45
Regula eredității la Bizanț	47
Împărăteasa Martina	49
Lumea mai largă	50
Consecințele cuceririlor slave și arabe.....	51
Grecia în evul mediu timpuriu	56
Organizarea provincială în Grecia centrală	59
Organizarea ecleziastică din Grecia	62
Sinodul Trulan.....	64
Leon al III-lea și reforma imperială.....	69
Iconoclasmul.....	71
Reacția romană față de iconoclastm	75
Sinodul de la Hieria.....	78
Reînnoirea Constantinopolului sub Constantin al V-lea	82

2. IRINA – ÎMPĂRĂTEASA NECUNOSCUTĂ	
DE LA ATENA	86
Obârșia Irinei.....	89
Familia Irinei	92
Irinei i se deschid porțile Marelui Palat.....	96
Învestirea Irinei ca împărăteasă: încoronarea și căsătoria.....	98
Primul an ca împărăteasă	105
Irina – mamă și împărăteasă	109
Leon al IV-lea și iconoclasmul	115
Irina ca regentă (780-790)	122
Negocieri matrimoniale cu francii.....	126
Turneul oficial în Tracia și Macedonia.....	129
Restabilirea cultului icoanelor	134
Cel de-al Șaptelea Sinod Ecumenic	140
Refacerea artei iconodule.....	143
Constantin se vrea conducător unic (790)	146
Domnia lui Constantin al VI-lea (790-797).....	149
Cel de-al doilea mariaj al lui Constantin	152
Irina – conducător unic (797-802)	158
Filantropie imperială: construcțiile ridicate de Irina	161
Eunucii Irinei	170
Politicile imperiale ale Irinei (797-802)	178
Propunerea Irinei adresată lui Carol cel Mare	185
Împotrivirea occidentală față de venerarea icoanelor	186
Titlul imperial.....	188
Încoronarea imperială a lui Carol.....	190
Reacția bizantină față de încoronare	192
Prăbușirea Irinei.....	197
Concluzie	200
3. EUFROSINA – O PRINȚESĂ NĂSCUTĂ	
ÎN PURPURĂ	204
Mariajul dintre Constantin și Maria.....	205
„Viața lui Filaret“	207
Scopul paradei miresei.....	214

Nașterea Eufrosinei	216
Copilăria Eufrosinei: experiența exilului	218
Viața Mariei în călugărie.....	220
Tradițiile vieții religioase a femeilor la sfârșitul secolului al VIII-lea.....	226
Educația Eufrosinei	229
Domnia lui Nicefor I (802-811).....	230
Trei ofițeri tineri și „complotul” lor	234
Domnia lui Leon al V-lea (813-820).....	237
Relansarea iconoclasmului	238
Accesiunea lui Mihail Amorianul	240
Căsătoria Eufrosinei	242
Împărăteasa Eufrosina	246
Mănăstirea Doamna Eufrosina	248
Comemorare de familie	250
Alte treburî imperiale	253
Mihail al II-lea și iconoclasmul	256
Femei și icoane	258
Accesiunea lui Teofil.....	261
Căsătoria lui Teofil.....	263
Ierarhia de curte bizantină	268
Retragerea Eufrosinei.....	270
Eufrosina lansează avertismentul de război civil	272
Eufrosina promovează într-ascuns practici iconodule.....	275
Se naște un mit	279
Datoria Teodorei față de Eufrosina	281
Moartea Eufrosinei	283
4. TEODORA – MIREASA DIN PAFLAGONIA.....	285
Paflagonia la începutul secolului al IX-lea	285
Specialități de Paflagonia.....	287
Originile Teodorei.....	289
Educația Teodorei	290
„Târgul miresei”	292
Împărăteasa Teodora (830-842).....	294
Teofil și iconoclasmul	297
Suștinerea populară a iconoclasmului.....	300

Patronajul Teodorei	301
Patronajul lui Teofil	302
Ultimii ani ai lui Teofil	307
Regența Teodorei (842-856)	308
Înlăturarea iconoclasmului.....	310
Pocăința lui Teofil	313
Cea de a doua reabilitare a icoanelor (843)	316
Triumful Ortodoxiei	319
Reînnoirea artei figurative	322
Pedepsirea lui Constantin al V-lea și ridicarea Irinei	326
Domnia Teodorei în vremea minoratului lui	
Mihail al III-lea (842-856).....	328
Politica externă a Regenței.....	331
Activitatea de misionariat	333
Răspunderi materne în timpul minoratului lui	
Mihail al III-lea.....	336
Căsătoria lui Mihail al III-lea.....	339
Vasile Macedoneanul	341
Îndepărtarea Teodorei de la putere (856) și asasinarea	
lui Teoctist.....	345
Retragerea Teodorei de la curte (858)	348
Asasinarea lui Bardas (866)	351
Moartea lui Mihail al III-lea (867).....	355
Moartea și înmormântarea Teodorei.....	357
Concluzie: Imaginea Teodorei	359
5. CONCLUZIE	366
Imperialul feminin.....	369
Femeile și puterea	374
Adaptabilitatea sistemului bizantin.....	378
De la mireasa adolescentă la împărăteasa unică	381
Tranziția din secolele al VIII-lea și al IX-lea.....	382
Surse și abrevieri	393
Indice	407

WITH LOVE,
BAROQUE

SAVOIR-VIVRE®

IMPERIAL

Artă și arhitectură somptuoasă, istorie socială, politică, militară, culturală, religioasă și artistică, mit și legendă, istorie și poveste, îngerii și sfinți, palate, biserici, grădini, împărați și împărătese, zarafi, diplomați, clarvăzători și eunuci, uluire și invidie, comerț, monede și taxe, fortificații și apeducte, războaie, uneltiri, victorii, înfrângeri și protecție divină.

Savoir-vivre Imperial, între Orient și Occident, colecția spiritului absolut, a miracolelor, a grandorii și a desăvârșirii, într-o realitate vibrantă, cosmopolită și dinamică.